

УДК 327(73+477) (045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-8>

Віктор Пашков

ORCID: 0000-0003-4273-2181

СТРАТЕГІЧНА ДРУЖБА МІЖ УКРАЇНОЮ ТА США У 2005–2008 РР.: АМЕРИКАНСЬКИЙ ПАТРОНАТ, ПОЛІТИЧНИЙ ХАОС І РОЗЧАРУВАННЯ

У статті проаналізовано особливості, динаміка та проблеми українсько-американських відносин після Помаранчевої революції. Висвітлено позиції та інтереси країн одна щодо одної, а також основні проблеми та міжнародний контекст, які впливали на двосторонню співпрацю.

Визначено, що розвиток відносин між Україною та США у 2005–2008 рр. мав нестабільний і суперечливий характер. З одного боку, внаслідок приходу до влади в Києві прозахідних сил відбувся якісний прорив у відносинах країн і спостерігалася інтенсифікація політичного діалогу. У цих умовах адміністрація Дж. Буша-молодшого здійснювала всебічну патрональну підтримку президенту В. Ющенку та його програмі реформ. З іншого боку, постійний політичний хаос та неспроможність нової української влади провести обіцяні реформи призвели до швидкого розчарування Вашингтона та зменшення американської допомоги.

Ключові слова: українсько-американські відносини, стратегічне партнерство, ПДЧ в НАТО, патронат, стратегічне партнерство, політична турбулентність, американська допомога.

Вступ. Від моменту проголошення незалежності відносини із США стали одним із головних зовнішньополітичних пріоритетів України, оскільки від того, чи вдасться вибудувати конструктивну співпрацю з провідною державою світу, багато в чому залежали становище та перспективи молодой української держави на міжнародній арені. В умовах повномасштабного вторгнення РФ США надали Україні безпрецедентну військову та економічну допомогу, підтвердивши свій статус головного зовнішньополітичного партнера нашої країни. Тому вивчення еволюції українсько-американських відносин становить не лише теоретичний, а й практичний інтерес, допомагаючи зрозуміти їх тенденції, особливості та допущені помилки, щоб не повторювати їх у майбутньому.

Матеріал і методи дослідження. Проблематика двосторонніх відносин України та США традиційно привертає значну увагу вітчизняних дослідників у сфері політичної науки та міжнародних відносин. Водночас різні аспекти та історичні періоди українсько-американських відносин висвітлюють у науковій літературі нерівномірно. Зокрема, період президенства В. Ющенка залишається недостатньо вивченим, порівняно з розвитком стратегічних відносин Україна–США після 2014 р. або їх становленням у 1990-х рр.

Джерельну базу роботи становлять офіційні двосторонні документи та угоди, а також вітчизняні й західні академічні праці з тематики. Безпосередньо розвитку українсько-американських відносин після Помаранчевої революції присвячені роботи Ю. Курнишової та О. Воловича [5] та О. Сивак і П. Черник [7]. Цінним внеском у висвітлення відносин країн також стали оглядові статті О. Шамшура [10; 11], тодішнього посла України в Сполучених Штатах.

Роботи американських учених Т. Кузьо [14] та Ф. Ларабі [15], литовського дослідника З. Повіласа [19] висвітлюють політику США на пострадянському просторі в другій половині 2000-х рр., відзначаючи ключову роль України в геополітичній стратегії Вашингтона в регіоні.

Метою дослідження є аналіз динаміки, здобутків і проблем українсько-американських відносин у 2005–2008 рр.

Результати та обговорення. 23 січня 2005 р. американську делегацію на інавгурації третього Президента України В. Ющенка очолив Державний секретар К. Пауел, що стало на той

момент найвищим рівнем дипломатичного представництва за період незалежності та потужним сигналом підтримки нової української влади з боку США. У 1991 р. на інавгурації Л. Кравчука американських представників не було, оскільки Вашингтон тоді вагався щодо офіційного визнання української незалежності. Своєю чергою, на першій інавгурації Л. Кучми в липні 1994 р. США представляв тодішній посол у Києві В. Міллер, а на другій (1999) – заступник міністра енергетики Т. Глаут'єр, що відображало погіршення двосторонніх відносин.

Напередодні інавгурації, 22 січня, Дж. Буш-молодший і В. Ющенко провели телефонну розмову, під час якої американський лідер привітав колегу з перемогою на демократичних виборах, запросив відвідати США та вкотре пообіцяв скасувати поправку Джексона – Веніка. Зі свого боку, В. Ющенко підтвердив курс на розвиток стратегічного партнерства між країнами. Під час зустрічі 23 січня в Києві К. Пауелл передав офіційне запрошення відвідати Сполучені Штати.

Новообраний Президент України здійснив перший візит до США 4–7 квітня 2005 р. в триумфальній атмосфері. В. Ющенко відвідав Вашингтон, Бостон і Чикаго, зустрівся з президентом Дж. Бушем-молодшим, віцепрезидентом Р. Чейні, новим Держсекретарем К. Райс, представниками американського бізнесу та української діаспори, виступив перед обома палатами Конгресу США, а також із промовою в Джорджтаунському університеті. Нова українська влада прагнула перезавантажити відносини зі США, над якими висіла скандальна тінь другої каденції Л. Кучми.

Політичним підсумком візиту стала спільна заява президентів «Порядок денний нового сторіччя для українсько-американського стратегічного партнерства» від 4 квітня 2005 р. [13]. У документі сторони відзначили важливість територіальної цілісності, безпеки та внутрішніх перетворень в Україні для побудови єдиної та вільної Європи й задекларували намір спільно діяти в боротьбі з міжнародним тероризмом, відбудові Іраку та зміцненні демократичних інститутів в Україні. Сполучені Штати запевнили в підтримці України в проведенні економічних реформ, акцентувавши на зміцненні верховенства права, боротьбі з корупцією і поліпшенні бізнес-клімату, пообіцяли сприяти вступу України до СОТ, скасувати дію поправки Джексона – Веніка та надати статус країни з ринковою економікою за умови ухвалення Києвом необхідного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності та сільського господарства. Вашингтон підтримав курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, висловивши готовність надати допомогу в проведенні реформ, необхідних для вступу до НАТО.

Серед сфер, де країни домовилися поглиблювати двосторонню співпрацю, були визначені нерозповсюдження ЗМЗ, ядерна безпека, реформа правоохоронних органів, посилення безпеки кордонів, гуманітарні та соціальні питання. Україна та США домовилися про початок енергетичного діалогу із широкого кола питань, як-от реформування енергетичного сектору України, заохочення інвестицій у галузь, диверсифікація джерел енергопостачання, євразійські енергетичні коридори, сприяння ядерній безпеці. Окрім того, США пообіцяли додатково виділити \$45 млн на будівництво об'єкта «Укриття» на Чорнобильській АЕС.

Як відзначив В. Ющенко після підписання спільної заяви, «нова ера стратегічного партнерства має на меті тісну співпрацю в різних галузях для «просування демократичних цінностей, свобод і безпеки» [7, с. 89].

Цей візит засвідчив прихильність нової української влади курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, а Вашингтон, зі свого боку, пообіцяв усіляко цьому сприяти за умови, якщо Київ проводитиме необхідні реформи.

У 2005–2006 рр. в українсько-американських відносинах стався якісний прорив. У лютому 2005 р. Дж. Буш-молодший звернувся до Конгресу з проханням виділити Україні додатково 60 млн допомоги «на підтримку діяльності уряду В. Ющенка», натомість 1 липня 2005 р. Україна запровадила безвізовий режим для американських громадян. У 2006 р. Вашингтон знову вніс

Україну в загальну систему преференцій США (GSP), скасував торговельні санкції, введені у 2002 р., змінив її статус у законодавстві у сфері торгівлі на більш сприятливий для українських експортерів. 17 лютого 2006 р. Сенат США надав Україні статус країни з ринковою економікою, а 23 березня США нарешті скасували дію поправки Джексона – Веніка щодо України (відповідну резолюцію в Палаті представників підтримали 417 конгресменів при двох проти). Тоді ж, у березні 2006 р., Україна та США підписали двосторонній протокол про взаємний доступ на ринки товарів і послуг у межах приєднання Києва до СОТ. Сполучені Штати сприяли цьому процесу, прагнучи пришвидшити вступ України до організації. Як відзначив посол США в Україні В. Тейлор (2006–2009), Помаранчева революція започаткувала нову траєкторію двосторонніх відносин України та США [10, с. 72].

7 грудня 2005 р. в межах європейського турне Київ відвідала Держсекретар США К. Райс. Формальною метою візиту було «підтвердження американської підтримки курсу політичних і економічних реформ в Україні через рік після Помаранчевої революції». На практиці дипломатка спробувала помирити політиків «помаранчевого» табору, щоб запобігти поразці прозахідних сил на парламентських виборах 2006 р. Для цього К. Райс зустрілася не лише з президентом В. Ющенко, міністром закордонних справ Б. Тарасюком, а й з лідером «БЮТ» Ю. Тимошенко. Пізніше американська дипломатка відзначила, що «важливо, щоб всі демократичні сили почали працювати разом над подальшими реформами, щоб досягти цілей, поставлених революцією» [5, с. 581].

На відміну від 2002 і 2007 рр. у 2006 р. Конгрес США не ухвалював окремих резолюцій щодо парламентських виборів в Україні. У Вашингтоні були впевнені в здатності та бажанні нової української влади провести чесні та конкурентні вибори до Верховної Ради. Перебіг виборчої кампанії виправдав американські очікування. У звіті Державного департаменту про стан дотримання прав людини у світі за 2006 р. вказувалося, що «парламентські вибори в березні стали найбільш вільними за 15 років незалежної країни» [3, с. 534].

2005–2008 рр. двосторонні відносини України та США відзначилися суттєвою інтенсифікацією політичного діалогу на високому рівні. Київ у цей період відвідали всі ключові американські високопосадовці: президент Дж. Буш-молодший (1 квітня 2008 р.), віцепрезидент Р. Чейні (4–5 вересня 2008 р.), Державний секретар К. Райс (7 грудня 2005 р і 31 березня 2008 р.), міністр оборони Р. Гейтс (2007), міністр енергетики С. Бодман, міністр торгівлі К. Гутьєррес.

Ще більша активізація політичних контактів з американського боку відбулася на середньому та робочому рівнях, що свідчило про значну зацікавленість США в українських справах. Протягом 2005–2008 рр. Київ чотири рази відвідав заступник Держсекретаря з питань Європи та Євразії Д. Фрід, чотири рази його помічник Д. Крамер (відповідальний за Україну, Росію, Білорусь та Молдову), тричі заступник Держсекретаря з питань демократії, прав людини та праці П. Добрянська, заступник міністра торгівлі Е. Стюарт, а також численні представники американських міністерств оборони та енергетики.

Двосторонні відносини України та США за часів правління В. Ющенка характеризувалися спільними поглядами та підходами до ключових проблем світової політики та регіонального розвитку, а формулу самих відносин можна було описати як стратегічну дружбу та опіку, за якої Київ повністю дотримувався у фарватері політики Вашингтона. Натомість Сполучені Штати щільно патрунували реформаторський курс адміністрації В. Ющенка, значно збільшивши своє залучення до українських справ.

США розглядали Україну як нового союзника на пострадянському просторі. У середині 2000-х рр. стратегічний зсув відбувся і в американській політиці в регіоні. За часів першої каденції Дж. Буша-молодшого США в політиці щодо країн регіону намагалися враховувати інтереси РФ, зважаючи на кампанію в Афганістані та спільну боротьбу з міжнародним тероризмом.

Однак після переобрання Дж. Буша-молодшого на другий термін наприкінці 2004 р. його адміністрація починає схилитися до жорсткої політики щодо Росії, яку просував віцепрезидент Р. Чейні. Прихильники цієї лінії критикували Москву за тиск на сусідів, згортання демократії та вважали, що позиція Росії не має впливати на політику США щодо пострадянських країн [4, с. 27]. Найбільш яскраво ця лінія відобразилася у відомій промові Р. Чейні у Вільнюсі в травні 2006 р., у якій він жорстко розкритикував внутрішню та зовнішню політику Кремля.

Аналогічна критика містилася в Стратегії національної безпеки США від 2006 р.: «Ми повинні заохочувати РФ поважати цінності свободи та демократії у себе вдома і не заважати справі свободи і демократії в сусідніх країнах. Політика Росії щодо її сусідів є ще однією серйозною проблемою, особливо підтримка Москвою сепаратистських регіонів в Грузії та Молдові, використання енергоносіїв для тиску на сусідні держави та отримання контролю над їх інфраструктурою і стратегічними активами» [17]. Так, Сполучені Штати чітко давали зрозуміти, що не визнають ніяких претензій Росії на побудову власної сфери впливу на теренах СНД.

Для В. Ющенка розвиток стратегічного партнерства зі США став одним з головних напрямів зовнішньої політики. Його адміністрація поділяла позицію США з основних міжнародних і регіональних проблем. Протягом 2005–2008 рр. Сполучені Штати відвідали: тричі президент В. Ющенко (4–7 квітня 2005 р., 13–17 вересня 2005 р., 29–30 вересня 2008 р.), прем'єр-міністри Ю. Єхануров (1–2 листопада 2005 р.) і В. Янукович (3–7 грудня 2006 р.), вісім разів міністри закордонних справ (Б. Тарасюк, А. Яценюк і В. Огризко), двічі міністри оборони А. Гриценко та Ю. Єхануров, секретарі РНБО А. Кінах, В. Гайдук і багато інших урядовців. За цей час В. Ющенко мав п'ять зустрічей з президентом Дж. Бушем-молодшим і чотири – з віцепрезидентом Р. Чейні.

Певний спад у двосторонніх контактах відбувся у 2007 р., що пов'язано з політичною кризою в Україні – протистоянням парламентсько-урядової коаліції на чолі з прем'єр-міністром В. Януковичем і президента В. Ющенко за владу, яке завершилося достроковими парламентськими виборами 30 вересня 2007 р.

З перших місяців президентства В. Ющенко відбулося відчутне потепління в українсько-американських відносинах. У Києві очікували, що після непорозумінь за часів другої каденції Л. Кучми після Помаранчевої революції почнеться період відновлення стратегічного партнерства та дружби між країнами.

Своєю чергою, у США вважали, що зі зміною влади в Києві відкривається «вікно можливостей» для завершення внутрішніх перетворень в Україні, спрямованих на побудову прозахідної ринкової демократії. Україні та Грузії відводилася роль нових союзників США на пострадянському просторі, а їх успіх в економічних і політичних реформах мав би стати прикладом для інших країн. Як зазначав американський експерт С. Ларрабі, підтримка Помаранчевої революції відповідає стратегічним інтересам США. Демократична Україна допоможе стабілізувати східну периферію Європи, а також надасть важливий імпульс для демократичних змін у регіоні СНД, зокрема в Росії [15, с. 38].

Показово, що тональність дипломатичних контактів Вашингтона та Києва в цей період трансформувалася з формально-прохолодної, яка превалювала у 2001–2004 рр., на менторську, у межах якої американська сторона дорадчою допомогою спонукала українську владу пришвидшити прогрес у питаннях економічних реформ і зміцнення демократичних інститутів. Іноді це проявлялося в нав'язливому просуванні реформ з боку американських представників більше, ніж цього хотіли самі українські урядовці.

Хоча не варто переоцінювати інтенсифікацію політичного діалогу в цей період з погляду місця Києва серед зовнішньополітичних пріоритетів США. Основну увагу США приділяли ситуації в Афганістані та Іраку. Україна займала третє-четверте місце в ієрархії пріоритетів.

Для порівняння, під час другої каденції Дж. Буш-молодший провів 13 зустрічей з В. Путіним [14, с. 65].

Попри значну активізацію діалогу, адміністрація Буша-молодшого не захотіла інституційно закріпити позитивні зміни в кліматі двосторонніх відносин – у вигляді спільних комісій чи інших інституційних форматів співпраці на високому рівні, обмежившись зустрічами високопосадовців. Причинами цього стали розчарування Вашингтона в «помаранчевій» команді, яка протягом року після революції остаточно розсварилася, і часта зміна урядових команд у Києві. Зокрема, у 2005–2008 рр. в Україні змінилося чотири прем'єр-міністри та п'ять очільників МЗС, працювали три склади парламенту, що не сприяло налагодженню стійкого діалогу.

Менторський стиль спілкування та великі очікування США щодо прогресу Києва у сфері реформ призвели до збільшення рівня американського залучення до внутрішньополітичних процесів в Україні. Якщо за часів Л. Кучми посольство США переважно висловлювало позицію з міжнародних питань і оцінок розвитку політичних процесів і конкретних подій всередині України, то відтепер воно стало намагатися спрямовувати ці процеси в бажаний для інтересів США напрям, впливаючи на позиції політичних акторів. Зокрема, протягом 2005 р. американські дипломати, включно з Держсекретарем К. Райс, докладали багато зусиль для того, щоб помирити В. Ющенко та Ю. Тимошенко, чим уникнути розвалу «помаранчевої» коаліції.

Після парламентських виборів 2006 р. у квітні – червні посол США Дж. Хербст і помічник заступника Держсекретаря Д. Крамер обговорювали з лідерами партій формування парламентсько-урядової коаліції, просуваючи варіант відновлення «помаранчевої» коаліції в складі президентської партії «Наша Україна», соціалістів і Блоку Ю. Тимошенко. Коли ж у липні 2006 р. Партія регіонів, комуністи та соціалісти сформували «Антикризову коаліцію» та призначили уряд В. Януковича, американські дипломати, паралельно з президентом В. Ющенком, просуvalи ідею формування «широкої коаліції» в складі «Нашої України», Партії регіонів і СПУ.

Після дострокових парламентських виборів 2007 р. і формування другого уряду Ю. Тимошенко американські урядовці сприяли єдності «демократичної коаліції», наполегливо радили В. Ющенко не загострювати конфлікти з прем'єр-міністром і не руйнувати парламентську коаліцію, а сконцентруватися на економічних реформах, акцентуючи увагу на тому, що безлад у владі шкодить як ефективності роботи уряду, так і двостороннім відносинам.

Як відзначає в цьому контексті західний дослідник З. Повілас, політика США щодо України та Грузії в цей період не сприяла консолідації демократії. Політику адміністрації Дж. Буша-молодшого щодо них можна схарактеризувати як оновлену версію доктрини Кіркпатріка, за допомогою якої в 1980-х рр. Сполучені Штати обґрунтовували підтримку авторитарних режимів у країнах Третього світу, які мали антикомуністичну орієнтацію. Ураховуючи розстановку політичних сил в Україні у 2005–2008 рр., Вашингтон був змушений обирати менше з двох зол: або підтримувати неефективного, але проамериканського президента В. Ющенка, або країна скотиться до політичного хаосу чи навіть проросійського реваншу, який уособлював В. Янукович [19, с. 892].

Після 2006 р., розчарувавшись у «помаранчевій» команді, її здатності діяти спільно, адміністрація Буша-молодшого підтримувала контакти з усіма провідними лідерами (В. Ющенко, Ю. Тимошенко, В. Янукович, О. Мороз) та парламентськими силами, окрім комуністів. Ураховуючи політичну турбулентність у Києві в цей період, статус влади / опозиції цих політиків не мав вирішального значення. Так, після візиту до США прем'єр-міністра В. Януковича в грудні 2006 р. вже в лютому 2007-го Вашингтон відвідала Ю. Тимошенко, яка просуvalа ідею розпуску Верховної Ради. Попри її неофіційний статус лідера опозиційної сили, з неї зустрілися віцепрезидент Р. Чейні, Держсекретар К. Райс, радник президента США з питань національної безпеки С. Хедлі, сенатори.

Більш широке залучення посольства США в українські політичні процеси мало й зворотні наслідки. Впливові вітчизняні політики та бізнесмени активно намагалися використовувати його для просування своїх інтересів, донесення оцінок ситуації до офіційного Вашингтона. Олігархи та урядовці на зустрічах з американським послом скаржилися йому один на одного, прагнучи заручитися підтримкою та налаштувати проти своїх опонентів.

2008 р. відзначився інтенсифікацією політичного діалогу на високому рівні між Україною та США. Це зумовлено як наближенням завершення каденції адміністрації Буша-молодшого, так і стабілізацією політичної ситуації в Україні.

1 квітня 2008 р. Україну з візитом відвідав президент Дж. Буш-молодший. Його приїзд відбувся напередодні Бухарестського саміту НАТО (4 квітня), на якому мали розглянути звернення України та Грузії щодо надання ПДЧ. Під час візиту Дж. Буш-молодший провів зустрічі з президентом В. Ющенко та прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. Президенти обговорили приєднання України до Плану дій щодо членства в НАТО, розміщення американської системи ПРО у Східній Європі, вступ України до СОТ, стан двосторонніх відносин, внутрішні реформи, співпрацю у сфері енергетики та торговельно-економічні питання.

Наріжним каменем візиту Буша-молодшого стала демонстрація підтримки євроатлантичних прагнень України. У Києві американський президент заявив, що зробить усе можливе для того, щоб Україна та Грузія отримали План дій щодо членства в НАТО на Бухарестському саміті, і це питання не є предметом торгу з Росією. 2 квітня Палата представників США ухвалила резолюцію на підтримку приєднання України та Грузії до ПДЧ, де закликала адміністрацію «проявити лідерство для того, щоб ці країни отримали ПДЧ якомога скоріше» [1, с. 133].

У межах візиту було підписано три документи: Дорожню карту пріоритетів українсько-американського співробітництва на 2008–2009 рр., міжурядові угоди про торговельне й інвестиційне співробітництво та про співробітництво в дослідженні й використанні космічного простору в мирних цілях. Окрім того, напередодні приїзду американського лідера, НАЕК «Енергоатом» і Westinghouse підписали перший комерційний контракт на постачання у 2011–2015 рр. ядерного палива. Він передбачав поставки на Південноукраїнську та Запорізьку АЕС 630 тепловидільних збірок для перезавантаження щороку не менш ніж трьох енергоблоків.

Дорожня карта [6] містила перелік із 12 пріоритетних сфер співпраці, а також низку завдань і практичних кроків. Такими сферами взаємної співпраці стали: європейська та євроатлантична інтеграція; посилення верховенства права в Україні; торговельно-економічні питання; енергетика; нерозповсюдження ЗМЗ; реформи в оборонній і військовій сферах; співпраця в галузях високих технологій, космосу та протиракетної оборони; розв'язання регіональних конфліктів; розвиток регіональних організацій; політичний діалог; боротьба з ВІЛ/СНІДом і туберкульозом.

У документі США також заявили про подальшу підтримку прагнень України до членства в НАТО та пообіцяли надати технічну допомогу в таких сферах, як боротьба з корупцією, судової реформа, реформи у військовій галузі, модернізація муніципальних опалювальних систем.

Іншим важливим документом, підписаним під час цього візиту, стала Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво [8]. Згідно з нею, для обговорення торговельно-економічних відносин між країнами створювався міжурядовий механізм – Українсько-американська Рада з торгівлі та інвестицій. З українського боку її мав очолювати представник Міністерства економіки, з американського – представник Офісу торговельного представника США. Рада мала збиратися не рідше одного разу на рік почергово в кожній з країн.

У 2005–2008 рр. адміністрація Дж. Буша-молодшого надавала Україні суттєве геополітичне заступництво. Сполучені Штати повністю підтримали Київ у газовій війні з Росією

взимку 2005–2006 рр., засудивши газовий тиск Кремля. 4 травня 2006 р., виступаючи у Вільнюсі на саміті голів країн Балто-Чорноморського регіону, віцепрезидент США Р. Чейні жорстко розкритикував внутрішню та зовнішню політику РФ, звинувативши Москву у відході від демократії, порушенні прав людини, підриві територіальної цілісності сусідів і використанні енергоресурсів у політичних цілях [16, с. 527].

Після приходу до влади в Україні В. Ющенко навесні 2005 р. відновив спільний з компанією Westinghouse проєкт переведення частини енергоблоків АЕС на американське паливо, призупинений у 2002–2004 рр. Як результат, у червні 2005 р. перші шість тепловидільних збірок виробництва Westinghouse були завантажені в третій енергоблок Південноукраїнської АЕС для дослідницької експлуатації. Тоді ж, у 2005 р., уряд України продовжив дію двосторонньої Угоди від 5 червня 2000 р. щодо проєкту кваліфікації ядерного палива, а американський уряд відновив його фінансування.

США докладали значних зусиль з надання Україні та Грузії перспектив вступу до НАТО. Уже на Ризькому саміті НАТО 28–29 листопада 2006 р. США вперше ініціювали питання про надання цим двом країнам перспектив членства в Альянсі. Але через спротив Німеччини, Франції, Іспанії та Бельгії в декларації за підсумками саміту було лише зазначено, що двері НАТО залишаються відчиненими для нових європейських учасників.

10 лютого 2007 р. президент РФ В. Путін виступив із промовою на Мюнхенській конференції з безпеки, у якій жорстко розкритикував модель однополярного світу на чолі із США та Заходом, їх агресивне нав'язування цінностей іншим країнам, надмірне використання сили й порушення принципів міжнародного права на догоду власним цілям. Також російський лідер виступив проти розширення НАТО на Схід, що зачіпало життєві інтереси Москви.

У березні 2007 р. Конгрес США ухвалив Акт про консолідацію свободи в НАТО (NATO Freedom Consolidation Act 2007), у якому конгресмени підтримали потенційне приєднання до альянсу Албанії, Хорватії, Грузії, Македонії та України, доручивши уряду надати цим п'яти країнам сприяння в цьому процесі [11, с. 14]. На ці потреби в бюджеті США 2008 р. закладалося \$12 млн допомоги. До того ж варто відзначити, що на той момент Грузія в питанні інтеграції до НАТО випереджала Україну з погляду як військових реформ, так і суспільної підтримки приєднання.

На саміті НАТО в Бухаресті, попри рішучу американську підтримку, Німеччина та Франція на догоду РФ заблокували надання Україні та Грузії Плану дій із членства. Тоді на підтримку прагнень Києва та Тбілісі виступили 11 з 25 країн-членів Альянсу (США, Канада, Латвія, Литва, Естонія, Польща, Чехія, Словаччина, Болгарія, Румунія та Словенія). Не підтримали заявку на ПДЧ Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія, Італія, Іспанія, Португалія та Люксембург. Щодо цього французький прем'єр-міністр Ф. Фійон зазначав, що вступ України до НАТО порушить баланс сил у Європі та суперечитиме інтересам Москви, з якою Париж прагне підтримувати діалог [14, с. 63]. У тексті рішення саміту містилися половинчасті формулювання про те, що Україна та Грузія стануть членами НАТО, але вирішення питання щодо ПДЧ було відкладено на більш пізній період. Так, формально не відмовивши Києву й Тбілісі в їх євроатлантичних прагненнях, НАТО залишило їх у режимі очікування, який без надання ПДЧ міг тривати безкінечно. Значною мірою такий підсумок саміту став провалом для американської дипломатії.

Натомість 16 травня 2008 р. за підтримки США та після чотирнадцяти років переговорів Україна стала членом Світової організації торгівлі.

4–5 вересня 2008 р. відбувся візит до Києва віцепрезидента США Р. Чейні, де він зустрівся з президентом В. Ющенком і прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. Під час цих зустрічей сторони обговорили серпневу російсько-грузинську війну, політичну ситуацію в Україні, продовження проєкту кваліфікації ядерного палива, створення робочої групи з енергетичних питань.

Ураховуючи вкрай позитивну динаміку українсько-американських відносин у 2005–2008 рр., адміністрація Дж. Буша-молодшого напередодні завершення своєї каденції вирішила закріпити її на офіційному рівні. До цього засади двосторонньої співпраці визначала Хартія українсько-американського партнерства, дружби й співробітництва, підписана в 1994 р. Станом на 2008 р. вона вже не відповідала реаліям часу, порядку денному та рівню відносин країн.

Новою політичною рамкою для двосторонніх відносин стала Хартія Україна – США про стратегічне партнерство, підписана 19 грудня 2008 р. у Вашингтоні Держсекретарем США К. Райс і міністром закордонних справ України В. Огризко. Її робочу основу становила дорожня карта українсько-американського співробітництва від 1 квітня 2008 р. Зокрема, у Хартії наголошувалося, що Україна вітає намір США посилити свою дипломатичну присутність в Україні та відкрити консульство в Криму (Сімферополі) [9].

Адміністрація Дж. Буша-молодшого розглядала підписання цієї Хартії з погляду декількох цілей. У стратегічному вимірі вона мала демонструвати послідовність політики США щодо України і прогрес у відносинах, порівняно з Хартією 1994 р. На тактичному рівні Хартія мала стати знаком підтримки України та Грузії (аналогічний документ із нею США підписали 9 січня 2009 р.) після провалу американських зусиль у наданні цим країнам ПДЧ на саміті НАТО у Бухаресті. Зрештою, Хартія 2008 р. стала частиною політичної спадщини, яку адміністрація Дж. Буша-молодшого передала адміністрації демократа Б. Обама.

Після Помаранчевої революції США збільшили розмір допомоги Україні, сподіваючись, що це пришвидшить економічні та політичні перетворення в напрямі побудови консолідованої демократії та ринкової економіки. У 2005 р. допомога США на підтримку реформ в Україні становила \$204 млн. Однак у міру швидкого розчарування в новій українській владі з боку Вашингтона розмір допомоги в наступні роки почав зменшуватися. У 2006 р. уряд США виділив на ці потреби \$153 млн, а у 2007 р. – \$145,3 млн, у 2008 р. – \$119 млн [18, с. 84].

Поступове зменшення обсягів американської допомоги зумовлено насамперед внутрішніми процесами в Україні – розпадом «помаранчевої» команди, політичною кризою 2007 р., стриманим ставленням Вашингтона до «Антикризової коаліції» та уряду В. Януковича, гальмуванням реформ.

У 2009 р. розмір американської допомоги Україні становив \$86,5 млн. Але різке зменшення її обсягів викликано суттєвим скороченням адміністрацією Б. Обама витрат на програми міжнародної допомоги на фоні економічної кризи, а не подіями в Україні чи проблемами у двосторонніх відносинах. Загалом у 2005–2009 рр. Україна отримала від США трохи більше \$700 млн допомоги, посівши за її обсягами перше місце в регіоні.

У 2005–2008 рр. в Україні діяло 78 програм американської допомоги від 10 урядових структур. Найбільшу кількість реалізовували Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) – 42, Міністерство енергетики – 17, Державний департамент – 8, Міністерство оборони – 3 [18, с. 85]. Основними реципієнтами допомоги США стали державні органи України, які отримали 80 % від загальної суми. Інша частина коштів і проєктів була спрямована місцевим громадам (7 %), громадському сектору (9 %) та бізнесу (4 %) [2, с. 116].

За каденції В. Ющенка програми американської допомоги фокусувалися на трьох основних напрямках: 1) безпекова співпраця; 2) підтримка економічних реформ; 3) підтримка демократії та ефективного управління. На ці три напрями припадало понад 90 % коштів. При цьому порівняно з першою половиною 2000-х рр. зросли фінансування й частка в загальній допомозі програм з підтримки економічних реформ і демократії. США на правах патрона прагнули допомогти Україні побудувати стабільну та ефективну демократію.

У сфері економічного розвитку програми та проєкти технічної допомоги США стосувалися вдосконалення монетарної і фінансової політики, підтримки реформування пенсійної системи, малого та середнього бізнесу, сільського господарства, структурних реформ,

розвитку фінансового й банківського сектору, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення енергоефективності. Особлива увага приділялася проектам, пов'язаним із земельною реформою. Зокрема, у цей період USAID запровадив в Україні програми створення кадастру земель, сертифікації сільськогосподарських земель та підготовки кадрів, які здійснюють оформлення і видачу відповідних документів. Також акцент робився на програми з боротьби проти туберкульозу та ВІЛ/СНІД.

За часів президенства В. Ющенка Україна та Грузія серед пострадянських країн отримували найбільшу допомогу від США на зміцнення демократичних інститутів і реформування адміністративних систем. У США вважали, що масштабні та якісні зміни на інституційному рівні (суди, правоохоронні органи, парламент, уряд) допоможуть укорінити демократизаційні процеси та підвищити ефективність державного управління, зробивши зміни незворотними.

Тематика цих програм охоплювала такі питання, як верховенство права, захист прав людини в Україні, розвиток неурядових організацій і незалежних ЗМІ, гендерна рівність, освітні програми, реформування правоохоронної системи, судова реформа, підвищення прозорості й звітності в роботі державних органів, боротьба з корупцією, удосконалення виборчого законодавства, розвиток парламентаризму та потенціалу місцевих громад.

Зокрема, щорічно США надавали у вигляді грантів від \$2 до \$3 млн неурядовим організаціям на проекти у сфері захисту прав людини в Україні. Також у цей період продовжувалася реалізація Програми сприяння парламенту (1994–2008). Після закінчення цього терміну вона була трансформована в Програму сприяння парламенту II, розраховану на 2008–2013 рр.

З іншого боку, на фоні постійного політичного хаосу в Україні, відсутності помітних результатів у проведенні реформ розмір допомоги на підтримку демократії почав поступово зменшуватися: \$46,5 млн – у 2005 р., \$36 млн – у 2006 р., \$33 млн – у 2007 р., \$20,4 млн – у 2008 р. [12, с. 22].

6 червня 2006 р. була підписана міжурядова Угода про виконання стратегічного завдання для здійснення програми протидії корупції та забезпечення верховенства права. Її метою декларувалося «зміцнення верховенства права в судовій, виконавчій і законодавчій гілках влади в Україні шляхом внесення змін до законів і практики для підвищення прозорості органів влади та зниження рівня корупції» [2, с. 119]. З американського боку виконавцем угоди була визначена урядова корпорація «Виклики тисячоліття».

Ця програма була розрахована на 3 роки та мала бюджет \$45 млн. У її межах США профінансували експертну допомогу в здійсненні судової реформи, технічну допомогу судовим установам, проекти зі створення та запровадження реєстрів судових рішень і виконавчих проваджень. Найбільш масштабним у цій сфері виявився проєкт USAID «Україна: верховенство права», який реалізовувався у 2006–2010 рр. У його межах були організовані навчальні курси з підвищення кваліфікації для 2 500 українських суддів і працівників судів.

Висновки. Перемога Помаранчевої революції в Україні відкрила новий етап в українсько-американських відносинах. Його змістовними ознаками стали політичне зближення країн, патрунування адміністрацією Дж. Буша-молодшого реалізації реформаторської програми В. Ющенка та збільшення американської допомоги Україні в обмін на проведення новою українською владою прозахідної зовнішньої політики. Значне заступництво та курс Вашингтона щодо України у 2005–2008 рр. свідчать про домінування у двосторонніх відносинах країн моделі патронату в цей період. Головним політичним здобутком цього періоду стало підписання Хартії про стратегічне партнерство Україна – США в грудні 2008 р.

Серед основних проблем і чинників, які стримували розвиток українсько-американських відносин на цьому етапі, варто відзначити перманентну політичну та урядову нестабільність в Україні, гальмування реформ і низьку спроможність адміністрації В. Ющенка. У цій ситуації США опинилися перед непривабливою дилемою: або й далі підтримувати неефективного, але

лояльного В. Ющенка, або дозволити Україні повністю поринути в політичний хаос. У підсумку Сполучені Штати обрали перший варіант, попри неспроможність президента В. Ющенка реалізувати обіцяні економічні та політичні перетворення.

Література:

1. Алексієвець Л., Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991-2019 рр.: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. № 1. С. 126–142.
2. Васильєва М. О. Зарубіжна допомога як інструмент зовнішньої політики США щодо України. Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. 2012. Вип. 5. С. 111–125.
3. Корнієнко Н. Оцінка парламентських виборів 2000-х рр. в Україні американським політичним істеблішментом. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 75. С. 532–535.
4. Косов О. Росія і США у 2004–2008 рр.: основні напрями співпраці та політико-дипломатичного суперництва. *Вісник КНУ імені Т. Шевченка*. Історія. 2018. № 3 (138). С. 25–31.
5. Курнишова Ю. В., Волович О. О. Україна – США: здобутки і перспективи стратегічного партнерства. Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. Київ : НІСД, 2009. С. 577–586.
6. Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_132#Text
7. Сивак О., Черник П. Новітні україно-американські відносини. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2010. Вип. 22. С. 87–93.
8. Угода про торговельне та інвестиційне співробітництво між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_133#Text
9. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text
10. Шамшур О. В. Сучасні українсько-американські відносини (2008-2009). Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15. С. 70–77.
11. Шамшур О. Відносини України та США: євроатлантичний контекст. Наука і оборона. 2008. № 3. С. 12–15.
12. Basora A., Boone J. A New U.S. Policy Toward Democracy in Post-Communist Europe and Eurasia. *Problems of Post-Communism*. 2010. Vol. 57. № 1. pp. 8–31.
13. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko. A New Century Agenda for the Ukrainian-American Strategic Partnership. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404-1.html>
14. Kuzio T. Russia-GUAM-US triangle of competition over Eurasia and geopolitical pluralism. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2021. Vol. 2. № 1. pp. 57–72.
15. Larrabee F. S. Russia, Ukraine, and Central Europe: the return of geopolitics. *Journal of International Affairs*. 2010. Vol. 63. № 2. pp. 33–52.
16. Malek M. The “Western Vector” of the Foreign and Security Policy of Ukraine: Continuities and Ruptures under President Viktor Yushchenko (2005–2009). *The Journal of Slavic Military Studies*. 2009. Vol. 22. Issue 4. pp. 515–542.
17. National Security Strategy of the United States of America. The White House, 2006. March. URL: <http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf>
18. Povilas Z., Rudinskaitė R. US Democracy Assistance Programs in Ukraine after the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*. 2014. Vol. 47. № 1. pp. 81–91.
19. Povilas Ž. New version of the Kirkpatrick doctrine in the post-Soviet space. *Democratization*. 2010. Vol. 17. Issue 5. pp. 878–898.

References:

1. Aleksiievets, L. & Aleksiievets, M. (2020). Transformatsiia vidnosyn Ukrainy ta NATO v 1991–2019 rr.: istorychnyi aspekt [Transformation of Ukraine-NATO Relations in 1991–2019: Historical Aspect]. *Ukrain-skyi istorychnyi zhurnal*, 1, 126–142 [in Ukraine].

2. Vasylieva, M. O. (2012). Zarubizhna dopomoha yak instrument zovnishnoi polityky SShA shchodo Ukrainy [Foreign aid as an instrument of US foreign policy towards Ukraine]. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn: zb. nauk. Prats*, 5, 111–125 [in Ukraine].
3. Korniienko, N. (2013). Otsinka parlamentskykh vyboriv 2000-kh rr. v Ukraini amerykanskyim politychnym isteblishmentom [Assessment of the 2000s Parliamentary Elections in Ukraine by the American Political Establishment]. *Hileia: naukovyi Visnyk*, 75, 532–535 [in Ukraine].
4. Kosov, O. (2018). Rosiia i SShA u 2004-2008 rr.: osnovni napriamy spivpratsi ta polityko-dyplomatychnoho supernytstva [Russia and the United States in 2004-2008: Main Areas of Cooperation and Political and Diplomatic Rivalry]. *Visnyk KNU imeni T. Shevchenka. Istoriiia*, 3 (138), 25–31 [in Ukraine].
5. Kurnyshova, Yu. V. & Volovych, O. O. (2009). Ukraina – SShA: zdobutky i perspektyvy stratehichnoho partnerstva [Ukraine – the United States: Achievements and Prospects for Strategic Partnership]. *Ukraina v 2005–2009 rr.: stratehichni otsinky suspilno-politychnoho ta sotsialno-ekonomichnoho rozvytku: monohrafiia / za zah. red. Yu. H. Rubana. K.: NISD*, 577–586 [in Ukraine].
6. Priorytety ukraïnsko-amerykanskoï spivrobitnytstva (Dorozhnia karta) [Priorities of Ukrainian-US Cooperation (Roadmap)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_132#Text [in Ukraine].
7. Syvak, O. & Chernyk, P. (2010). Novitni ukraïno-amerykanski vidnosyny [Recent Ukrainian-US relations]. *Ukraïnska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku*, 22, 87-93 [in Ukraine].
8. Uhoda pro torhovelne ta investytsiïne spivrobitnytstvo mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Spoluchenykh Shtativ Ameryky. [Agreement on Trade and Investment Cooperation between the Governments of Ukraine and the United States of America]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_133#Text [in Ukraine].
9. Khartiia Ukraina-SShA pro stratehichne partnerstvo vid 19 hrudnia 2008 r. [Ukraine-United States Charter on Strategic Partnership] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_140#Text [in Ukraine].
10. Shamshur, O. V. (2009). Suchasni ukraïnsko-amerykanski vidnosyny (2008-2009) [Modern Ukrainian-US relations]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 15, 70–77 [in Ukraine].
11. Shamshur, O. (2008). Vidnosyny Ukrainy ta SShA: yevroatlantychnyi kontekst [Ukraine-US relations: the Euro-Atlantic context]. *Nauka i oborona*, 3, 12–15 [in Ukraine].
12. Basora, A. & Boone, J. (2010). A New U.S. Policy Toward Democracy in Post-Communist Europe and Eurasia. *Problems of Post-Communism*, 57, 8–31 [in English].
13. Joint Statement by President George W. Bush and President Viktor Yushchenko. A New Century Agenda for the Ukrainian-American Strategic Partnership. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/04/20050404-1.html> [in English].
14. Kuzio, T. (2021). Russia-GUAM-US triangle of competition over Eurasia and geopolitical pluralism. *Caucasus Strategic Perspectives*. 2021, 2, 57–72 [in English].
15. Larrabee, F. S. (2010). Russia, Ukraine, and Central Europe: the return of geopolitics. *Journal of International Affairs*, 63 (2), 33–52 [in English].
16. Malek, M. (2009). The “Western Vector” of the Foreign and Security Policy of Ukraine: Continuities and Ruptures under President Viktor Yushchenko (2005–2009). *The Journal of Slavic Military Studies*, 22 (4), 515–542 [in English].
17. National Security Strategy of the United States of America. The White House, 2006. March. URL: <http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf> [in English].
18. Povilas, Z. & Rudinskaitė, R. (2014). US Democracy Assistance Programs in Ukraine after the Orange Revolution. *Communist and Post-Communist Studies*, 47 (1), 81–91 [in English].
19. Povilas, Z. (2010). New version of the Kirkpatrick doctrine in the post-Soviet space. *Democratization*, 17 (5), 878–898 [in English].

Viktor Pashkov. Strategic Friendship between Ukraine and the USA in 2005–2008: US Patronage, Political Chaos and Disillusionment

The article analyses the peculiarities, dynamics and problems of Ukrainian-US relations after the Orange Revolution. The article highlights the positions and interests of the countries in relation to each other, as well as the main problems and the international context that influenced bilateral cooperation.

It is concluded that the development of Ukrainian-US relations in 2005–2008 was unstable and contradictory. On the one hand, as a result of pro-Western forces coming to power in Kyiv, a qualitative breakthrough in relations between the countries took place and political dialogue was intensified. Under these conditions, the Bush administration provided extensive patronage support to President Yushchenko and his reform program. On the other hand, the continuing political chaos and the inability of the new Ukrainian government to implement the promised reforms led to rapid disillusionment with Washington and a reduction in US aid.

Key words: *Ukrainian-US relations, strategic partnership, MAP to NATO, patronage, strategic partnership, political turbulence, US aid.*

Інформація про авторів:

Пашков Віктор – кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна